

Mededelingen van de Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 61 no. 1

Deze Mededeling werd in verkorte vorm uitgesproken in de vergadering van de Afdeling Letterkunde, gehouden op 8 december 1997.

De tekst is ook gebezigd voor de oratie die de auteur, benoemd vanwege de Stichting Mr. N.G. Pierson Fonds, heeft uitgesproken aan de Universiteit van Amsterdam op 9 februari 1998 ter aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de Geschiedenis van economische wetenschap, mede in verhouding tot de beoefening van economie in Nederland waaronder bedrijfs-economie.

A. HEERTJE

David Ricardo en Amsterdam,
de toekomst van de economische
wetenschap als geschiedenis

Copyright van deze uitgave © 1998 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen,
Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van
druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestem-
ming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen bij de wet gesteld.

DE WIJZE KOOPMAN

Het is tot op de huidige dag niet ongebruikelijk theorie en praktijk, wetenschap en bedrijvigheid, als volstrekt gescheiden gebieden van menselijke activiteit te beschouwen. Over en weer is niet zelden sprake van een neerbuijgende houding. Al eeuwen geleden vormde Caspar Barlaeus in dit opzicht een weldadige uitzondering.

Naar bekend hield Barlaeus op 9 januari 1632 aan het *Athenaeum illustre* zijn beroemde oratie, getiteld *Mercator sapiens*.¹ Zijn rede over de wijze koopman als knooppunt van het verbond van handel en wijsbegeerte, brengt samen wat meestal zo uiteenlopend lijkt: het ordinare streven naar gewin en het verheven zoeken naar waarheid.

Wortelend in een geheel andere achtergrond kan de Portugees-joodse gemeenschap van Amsterdam uit diezelfde periode als belichaming worden beschouwd van de zienswijze van Barlaeus. Deze gemeenschap heeft de grote Engelse econoom David Ricardo voortgebracht, die leefde van 1772 tot 1823. Als effectenhandelaar vergaarde hij een vermogen op de effectenbeurs van Londen en hij legde tevens de grondslag voor de deductieve beoefening van de economische wetenschap. Tot op de dag van vandaag zijn de geschriften van Ricardo onderwerp van intensieve discussie en analyse. Naar mijn mening zullen de denkbeelden van Ricardo ook in de volgende eeuw de agenda van de theoretische economie beheersen.

VOORoudERS

Op de Portugees-joodse begraafplaats te Ouderkerk aan de Amstel treft men de grafsteen aan van Samuel Mozes Israel, die omstreeks 1660 als koraalmaker² uit Livorno naar Amsterdam kwam en aldaar in 1692 is overleden. Hij is de grootvader van Joseph Israel Ricardo, die de grootvader is van David Ricardo. Joseph Israel Ricardo werd in 1699 geboren als zoon van David Israel van Livorno en Strellia Amadios van Livorno, die in 1692 in Amsterdam zijn getrouwd. De naam Ricardo, die in Livorno zeer gebruikelijk was, komt eerst omstreeks 1720 in Amsterdam in zwang. De Ricardo's waren leden van de sefardische – Portugees-Israëlietische – gemeente en trouwe bezoekers van de befaamde synagoge op het huidige Mr. Visserplein.

Joseph Israel Ricardo en Hannah Abaz, de grootouders van de econoom, trouwen op 31 januari 1721 voor de burgerlijke stand en op 8 sjewat 5481 (4 februari 1721) in de snoge. Zij zijn begraven op Ouderkerk, Joseph in 1762 en Hannah in 1781.

* De schrijver dankt Professor J.B. Polak voor zijn waardevolle suggesties.

¹ C. Barlaeus, *Mercator Sapiens*, oratie gehouden bij de inwijding van de Illustere school te Amsterdam op 9 januari 1632, uitgegeven door S. van der Woude, Amsterdam 1967.

² Zie hierover G. Yogew, *Diamonds and Coral, Anglo-Dutch Jews and Eighteenth Century Traders*, Leicester 1978.

Joseph Israel Ricardo ontwikkelt zich tot een actieve makelaar in effecten, nadat hij eerst lange tijd als 'beunhaas' – iemand die makelaarsdiensten verrichtte zonder daartoe te zijn aangesteld – heeft meegelopen. De transacties van Joseph Israel Ricardo tussen 1743 en 1762 zijn geregistreerd bij de Amsterdamse Wisselbank. Vanaf 1757 heeft hij een eigen pagina in de boeken van de Wisselbank.³

Met betrekking tot zijn transacties kunnen drie perioden worden onderscheiden. In het begin, de jaren 1743 tot 1750, is zijn omzet niet hoger dan *f* 2.000 per jaar, met uitzondering van het eerste halfjaar 1745, toen *f* 7.600 werd omgezet. Tot 1758 schommelde zijn omzet tussen *f* 10.000 en *f* 20.000 per jaar. In de laatste jaren van zijn leven was sprake van een sterke groei. In 1761 bedroeg zijn omzet *f* 112.000, in de eerste helft van 1762 *f* 54.000.

Gedurende de Zevenjarige Oorlog, die duurde van 1756 tot 1763, werden grote bedragen geïnvesteerd in Engelse fondsen en Joseph nam deel aan deze hausse tot zijn dood in 1762. Uit de inventarisatie door notaris Geniets van de nagelaten boedel blijkt dat Joseph bij zijn overlijden redelijk welvarend was. Behalve een goed gevulde linnenkast bleven een sabbatlamp, tafelzilver, twee tinnen koffiekannen, twee trekpotten en zelfs een theestoofje met koperen bak voor het zetten van in die dagen dure thee, in de familie.⁴

Joseph Israel Ricardo en Hannah Abaz krijgen vier zonen, David, Abraham, Samuel en Mozes. De oudste zoon, David jr., is besneden op 25 april 1725. Hij huwt in 1762. De derde zoon, Samuel, trouwt in 1791. Hij is dan 56 jaar en vermoedelijk geboren in 1735. Op 19 september 1738 wordt nog een zoon geboren en dat moet Mozes zijn geweest. Abraham, de vader van David Ricardo, moet geboren zijn tussen 1726 en 1734. Daar bij zijn overlijden in 1812 melding wordt gemaakt van zijn tachtigste levensjaar, kan zijn geboortjaar op 1733 worden gesteld.⁵

Was Joseph Israel Ricardo nog een man van de oude stempel, die het zilver opborg in de kelder, zijn oudste zoon David jr. was een man van de nieuwe tijd, waarin de vruchten van meer dan een eeuw hard werken door de Ricardo's werden geplukt. Hij kocht in 1765 een buitenverblijf aan de

³ Vanaf 1609 tot 1671 neemt het aantal joodse rekeninghouders bij de Amsterdamse Wisselbank in absolute zin toe van 28 tot 263 en in relatieve zin van 3,3% tot 13,0%. Zie J. Michman, H. Beem en D. Michman, *Pinkas, Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam 1985, blz. 25; verder O.M. Swetschinski, Tussen Middeleeuwen en Gouden Eeuw, 1516-1621 en J. I. Israel, De Republiek der Verenigde Nederlanden tot omstreeks 1795, in *Geschiedenis van de Joden in Nederland*, Amsterdam 1995, blz. 88-94 en 120-126.

⁴ De gegevens omtrent de Ricardo's in Amsterdam berusten op archiefonderzoek in het Gemeentearchief in Amsterdam, dat in de loop van de jaren is uitgevoerd door J. Zwier, N. Cohen, I. Nijenhuis, J. van Straaten, O. Vlessing en mijzelf.

⁵ Deze vaststelling houdt een correctie in van eerdere publicaties, waarin ik 19 september 1738 als geboortedatum heb vermeld. De correctie berust op nieuw onderzoek in het gemeentearchief. Zie ook J.P. Henderson en J. Davis, *The Life and Economics of David Ricardo*, Norwell 1997, blz. 105.

Vecht, in de gemeente Maarsseveen, en hield tegelijkertijd zijn huis aan de Heerengracht aan.

Abraham Ricardo trekt in 1760 als agent van zijn vader naar Londen. Al spoedig is hij zelfstandig op de effectenbeurs werkzaam, eerst als voor eigen rekening handelende makelaar en later als effectenhandelaar. Op 30 april 1769 huwt hij in Londen de Portugees-joodse vrouw Abigail Delvalle. In 1770 wordt hij Engels staatsburger. Toen David Ricardo, als derde kind van het echtpaar, op 18 april 1772 werd geboren, was vader Abraham een voortvarende effectenmakelaar, met een uitstekende naam op de effectenbeurs en een actief lid van de sefardische gemeente in Londen. Abraham Ricardo werd herhaaldelijk tot 'parnas', kerkbestuurder, gekozen, t.w. in de jaren 1785, 1789, 1793, 1798 en 1802. Bij zijn overlijden op 21 maart 1812 liet hij een fortuin na van £ 45.000.

DAVID RICARDO

David Ricardo werd door zijn ouders in 1783 naar Amsterdam gestuurd, waar hij tot 1785 verbleef, zoals Ricardo zelf schrijft aan zijn zoon Osman 'in the house of my uncle'.⁶

Aan Maria Edgeworth heeft Ricardo in 1821 verteld: 'My father gave me but little education. He thought reading, writing and arithmetic sufficient because he doomed me to be nothing but a man of business. He sent me at eleven to Amsterdam, to learn Dutch, French and Spanish, but I was so unhappy at being separated from my brothers and sisters and family that I learned nothing in two years but Dutch which I could not help learning'.⁷ Ondanks deze verwijzing naar een eenvoudige opleiding is wel de gedachte geopperd dat Ricardo tijdens zijn verblijf in Amsterdam van 1783 tot 1785 de Portugees-joodse school Talmoed Tora heeft bezocht. Zijn broer Mozes lijkt deze mogelijkheid te suggereren in een in 1824 anoniem verschenen *In memoriam*.⁸ Mozes schrijft over David: 'When very young, he was sent to Holland. His father, who had designed him to follow the same business in which he was engaged, and whose transactions lay chiefly in that country, sent him thither not only with a view to his becoming acquainted with it, but also that he might be placed at a school of which he entertained a very high opinion.'

⁶ Vermoedelijk Samuel, David jr. was reeds overleden en oom Mozes is jonger. Zie P. Sraffa (red.), *The Works and Correspondence of David Ricardo*, x, Cambridge 1951, blz. 207. Ricardo beschrijft hier zijn verblijf in 1822 in Amsterdam, waar hij verscheidene familieleden bezoekt.

⁷ C. Colvin (red.), *Maria Edgeworth, Letters from England 1813-1844*, Oxford 1971, blz. 266. De brief is van 14 november 1821, gericht aan haar stiefmoeder en beschrijft een van haar bezoeken aan Ricardo's landgoed Gatcombe Park.

⁸ A memoir of David Ricardo, *The Annual Biography and Obituary for the year 1824*, deel VIII, Londen 1824, blz. 368-377; herdrukt in Sraffa, x, blz. 3-15. Dat Ricardo's jongere broer Mozes de auteur is, blijkt uit een brief van James Mill aan McCulloch van 10 januari 1824, 'You have probably seen the account of him in the Annual Obituary, which has been written by his brother Moses'.

After two years' absence he returned home, and continued the common school-education till his father took him into business'.

De suggestie van een opleiding aan de Talmoed Tora heeft veeleer het karakter van een overweging van zijn vader dan van een feit. Ik neem aan dat Mozes zich anders zou hebben uitgedrukt als Ricardo daadwerkelijk naar de Talmoed Tora was gegaan. Vermoedelijk zou ook Maria Edgeworth hiervan gewag hebben gemaakt, als ook maar iets van een joodse opleiding zou hebben doorgeklonken in haar gesprek met Ricardo.

Naar valt aan te nemen ontving Ricardo in het huis van zijn oom van een privé-docent enig onderwijs in lezen, schrijven, rekenen, Frans en Spaans en volgde hij geen lessen aan een van de Franse scholen in Amsterdam.⁹ Hoewel hij, met zijn van huis uit meegekregen joods-orthodoxe achtergrond, ongetwijfeld de nabijgelegen synagoge bezocht, is het erg onwaarschijnlijk dat hij bijzonder – joods – onderwijs genoot.¹⁰ Anderzijds moet worden aangenomen dat hij zich in Amsterdam reeds heeft voorbereid op zijn bar mitswah – de viering van zijn kerkelijke meerderjarigheid – in Londen, in april 1785.

David Ricardo heeft met Amsterdam steeds contacten onderhouden. Na zijn bezoek in de jaren 1783-1785, bezoekt hij Amsterdam wederom in 1788, om zijn vier jaar jongere broer Mozes te begeleiden,¹¹ die door zijn vader ook is voorbestemd voor de effectenhandel. In 1792 is hij opnieuw in Amsterdam.¹² In 1822 maakte Ricardo een 'Tour on the Continent', waarbij verscheidene steden in Nederland werden aangedaan. In Amsterdam werden familieleden bezocht, onder wie zijn nicht Rebecca Ricardo en haar zoon Isaac da Costa. Deze laatste liet zich later in het jaar dopen.¹³ In Amsterdam logeert Ricardo met zijn vrouw en dochters in het Doelenhotel.¹⁴

Hoewel Ricardo in 1822 nog ontmoetingen vermeldt met verscheidene leden van de Portugees-joodse gemeente, maakt hij al dertig jaar geen deel meer uit van de joodse gemeenschap, zoals ook uit zijn huwelijk op 20 december 1793 met Priscilla Ann Wilkinson, een quaker, naar buiten tot uitdrukking komt. Dit huwelijk leidde ertoe dat zijn ouders – op hardvochtige wijze – met hem braken. Na het overlijden van zijn moeder in 1801 heeft zijn vader de breuk hersteld. Op 4 maart 1807 wordt David blijkens een codicil executeur-testamentair van zijn vader.

Ondanks zijn formele breuk met het jodendom is Ricardo in zijn dagen bij

⁹ Zie ook N. L. Dodde, *Dag Mammoet!*, Leuven 1993, blz. 15-33; ook Ph.J. Idenburg, *Schets van het Nederlandse Schoolwezen*, Groningen 1960.

¹⁰ Anders S. Cremaschi en M. Dascal, Malthus and Ricardo on Economic Methodology, *History of Political Economy*, 1996, blz. 475-512; ook Henderson, t.a.p., blz. 150.

¹¹ [Moses Ricardo], *A Memoir of David Ricardo*, Sraffa, x, blz. 4. 'At the age of sixteen he was entrusted with the care of two of his younger brothers, to convey them to Holland; and neither his father nor his mother felt the smallest anxiety for the charge which was confided to him.'

¹² Sraffa, x, blz. 207.

¹³ Zie over Isaac Da Costa, J Meyer, *Zij lieten hun sporen achter*, Utrecht 1964, blz. 104-117.

¹⁴ Sraffa, x, blz. 200-213.

herhaling aangeduid als 'Ricardo the Jew'.¹⁵ Heel opmerkelijk is een satirisch gedicht uit 1822 van de hand van Wilfred Woodfall over de economische vraagstukken van de dag. Daarin wordt Ricardo ten tonele gevoerd over belastingen en staatsschuld, maar ook met een aanval op het anti-semitisme.¹⁶ Nadat Alfred Marshall, de neo-klassieke Engelse econoom, Ricardo in 1885 heeft afgeschilderd als een 'masterful genius, who was not an Englishman, and had very little in common with the English tone of thought', schrijft hij de deugden en ondeugden van Ricardo's geest toe aan 'his semitic origin'.¹⁷

Tussen Ricardo en zijn joodse familieleden blijven betrekkingen bestaan, mede om financiële redenen.¹⁸ Ook buiten de familiekring steunt Ricardo Portugese joden.¹⁹

David Ricardo is vanaf zijn veertiende levensjaar werkzaam op de effectenbeurs,²⁰ eerst in opleiding bij zijn vader, maar vanaf de zomer van 1793 zelfstandig en na zijn huwelijk geheel onafhankelijk van zijn vader. Hij is als effectenmakelaar, die voor eigen rekening handelt, buitengewoon succesvol en staat in hoog aanzien. Dit blijkt uit zijn benoeming in commissies wanneer enkele ernstige gevallen van beursfraude aan het licht komen.²¹ Vanaf de

¹⁵ D. Weatherall, *David Ricardo, A biography*, Den Haag 1976, blz. 58.

¹⁶ W. Woodfall, *My note-book for 1822; or The Agricultural Question: A Satirical Poem*, Londen 1823, blz. 61. De tekst luidt:

'An honourable Member might have spar'd
Th' unwarranted reflections we have heard
On "financiers, with oblong chins and noses;"
If th' honourable gentleman supposes
That Hebrews are a "mean and shabby race,"
I fearlessly shall tell him to his face
That he's in error. Sir, I know them well,
And in my *conscience* think them to excel
Communities whose scrupulous precision
Denounces all who practise circumcision.
In early life it was my lot to share
Th' unmerited indignities they bear;
And, in th' adoption of another creed,
My feelings are not so completely freed
From prejudice, as to remain unmov'd,
When facts are stated which cannot be prov'd
Against the chosen people of the earth,
To whom I owe my kindred and my birth.'

¹⁷ A. Marshall, *The Present Position of Economics, An Inaugural Lecture*, Londen 1885, blz. 12. Zie ook dezelfde, *Principles of Economics*, Londen 1890, blz. 60.

¹⁸ Sraffa, x, blz. 133.

¹⁹ Dit blijkt o.m. uit zijn steun aan de oprichting van een joodse school in Den Haag omstreeks 1820. Vgl. de brief van Abraham Suasso van november 1820, die zich in de Ricardo Papers in Cambridge bevindt.

²⁰ [Moses Ricardo], *A Memoir of Ricardo*, Sraffa, x, blz. 4; 'At the age of fourteen his father began to employ him in the Stock Exchange, where he placed great confidence in him, and gave him such power as is rarely granted to persons considerably older dan himself'.

²¹ D. Weatherall, t.a.p., blz. 41-46.

zomer van 1814 trekt hij zich geleidelijk van de beurs terug en legt hij zich toe op het verstandig beleggen van zijn vermogen. Omstreeks de jaarwisseling van 1815 beschikt hij over een zeer groot fortuin, in de orde van £ 500.000.²²

RICARDO ALS THEORETICUS

In 1799, tijdens een vakantie, krijgt Ricardo min of meer toevallig een exemplaar in handen van de *Wealth of Nations* van Adam Smith, waarvan de eerste druk in 1776 was verschenen. Vanaf 1809 heeft Ricardo zich in geschrifte geuit over monetaire en financiële onderwerpen.²³ Daarna werpt hij zich ook op thema's die het hart van de economische theorie en de economische werkelijkheid raken, zoals de landbouw, de controverse over de graanwetten en de prijsvorming in het algemeen. Vooral op aandrang van James Mill zet Ricardo zich aan het schrijven van zijn eigen magnum opus. In zijn *Principles of Political Economy, and Taxation*, dat in 1817 verscheen, komt Ricardo naar voren als een indrukwekkend theoreticus, met voor het eerst in de economie een deductieve benadering. Zijn werkwijze heeft een axiomatisch karakter, daar telkens een systeem van betrekkingen tussen uitgangspunten en uitspraken wordt beschouwd. Weliswaar ontbreken wiskundig-economische modellen, die strak de logische weg van expliciete veronderstellingen naar consis-

²² [Moses Ricardo], *A Memoir of David Ricardo*, Sraffa, x, blz. 6, 'The talent for obtaining wealth is not held in much estimation, but perhaps in nothing did Mr. Ricardo more evince his extraordinary powers than he did in his business. His complete knowledge of all its intricacies; his surprising quickness at figures and calculation; his capability of getting through, without any apparent exertion, the immense transactions in which he was concerned; his coolness and judgement, combined certainly with (for him) a fortunate tissue of public events, enabled him to leave all his contemporaries at the Stock Exchange far behind, and to raise himself infinitely higher not only in fortune, but in general character and estimation, than any man had ever done before in that house. Such was the impression which these qualities had made upon his competitors, that several of the most discerning among them, long before he had merged into public notoriety, prognosticated, in their admiration, that he would live to fill some of the highest stations in the state.'

Verder J.L. Mallet in zijn dagboek na het overlijden van Ricardo in 1823; 'When he retired from the Stock Exchange, he had comparatively a small fortune. He is said to have possessed an extraordinary quickness in perceiving in the turns of the market any accidental difference which might arise between the relative price of different stocks, and to have availed himself of this advantage, so as to realise as much as £200 or £300 in one day, by selling out of one, and buying into another stock or *vice versa*. He is also said never to have carried his stock transactions to any speculative extent; but to have always, or generally sold out on the turn of the market, so as to realise a small percentage upon a large sum. He was sometimes a principal and sometimes a party in the loans made during the war, and is supposed to have made very large profits. Whatever may have been the case in these respects, he retired altogether from business some years ago, with a very large fortune, supposed to amount to half a million.' *Political Economy Club*, Londen 1921, blz. 205-206.

²³ [D. Ricardo], *The Price of Gold*, *Morning Chronicle*, 29 augustus 1809; *The High Price of Bullion, A Proof of the Depreciation of Bank Notes*, Londen 1810; *Reply to Mr. Bosanquet's Practical Observations on the Report of the Bullion Committee*, Londen 1811; *An Essay on The Influence of a low Price of Corn on the Profits of Stock; showing the Inexpediency of Restrictions on Importation*, Londen 1815; *Proposals for an Economical and Secure Currency*, Londen 1816; *On Protection to Agriculture*, Londen 1822.

tente conclusies beschrijven aan de hand van een simultaan stelsel van vergelijkingen, maar zijn redeneertrant verraadt de precisie, die het kenmerk is van geavanceerde modellen.

Karakteristiek is zijn aandacht voor de verklaring op lange termijn van de werking en ontwikkeling van het industriële economisch proces. Hierbij abstraheert hij nadrukkelijk van vele details van kortstondige aard, die de praktijk van alledag beheersen doch de aandacht afleiden van de fundamentele verklaring van de inkomensverdeling en de prijsvorming van de goederen. In die beschouwingswijze past enige aandacht voor de waarneembare marktprijzen, maar Ricardo gaat het bovenal om de niet-waarneembare natuurlijke prijzen van de goederen, die *à la longue* de economische werkelijkheid beheersen.

Ricardo heeft bekendheid verworven door zijn wet van de toe- en afnemende meeropbrengst en de betekenis daarvan voor de grondrente en voor de stagnatie van de economische groei. Daarnaast gaat in de theorie van de internationale handel de verklaring van internationale handelsstromen uit het bestaan van comparatieve voordelen op zijn analyse terug. Zijn bijdrage over de betekenis van de mechanisering voor de positie van de werknemers is door Karl Marx (1818-1883) nader uitgewerkt in diens theorie over de dynamiek van het kapitalisme onder invloed van de technische ontwikkeling.

Ricardo's financiële achtergrond heeft geleid tot verscheidene monetaire voorstellen. Toch gaat het moderne Ricardo-debat niet zozeer over de genoemde onderwerpen, maar vooral over de vraag of Ricardo deelgenoot is van het klassieke liberale denken met de onzichtbare hand à la Adam Smith, die zorgt voor algemeen evenwicht op alle markten en maatschappelijke harmonie, dan wel de wegbereider is van Karl Marx met diens conflictmodel van het kapitalisme, waarin de kapitalisten en het proletariaat verwickeld zijn in cumulatieve destructie, tot het einde van het kapitalisme erop volgt.

Aan de ene kant van dit strijdtoneel bevindt zich S. Hollander (1937),²⁴ die Ricardo plaatst in de neo-klassieke stroming in de economische wetenschap, aan de andere kant P. Sraffa (1898-1983),²⁵ die de neo-marxistische visie bepleit. Wie in de geschriften van Ricardo de nadruk legt op de vele analyses over de korte termijn en de daarbij horende rol van de vraag, neigt ertoe Ricardo op te nemen in de rij Adam Smith, Marshall, Walras en Samuelson. Wordt de aandacht geconcentreerd op de onderliggende productiever-

²⁴ S. Hollander, *The Economics of Ricardo*, Toronto 1979; dezelfde, *Ricardo, The New View*, Londen 1995. In dezelfde geest, M. Morishima, *Ricardo's Economics, A General Equilibrium Theory of Distribution and Growth*, Cambridge 1989.

²⁵ P. Sraffa, *Production of Commodities by Means of Commodities, Prelude to a Critique of Economic Theory*, Cambridge 1960. Zie ook J.E. Woods, *The Production of Commodities, An Introduction to Sraffa*, Atlantic Highlands 1990. Verder is van belang A. Roncaglia, *Sraffa and the Theory of Prices*, New York 1978.

houdingen en de daarbij behorende prijsvorming op lange termijn, dan is Ricardo veeleer voorloper van Marx, Sraffa en Joan Robinson.²⁶

REPRODUCEERBARE GOEDEREN

Tegen deze achtergrond ga ik thans nader in op een onderscheid dat Ricardo in het begin van de *Principles* maakt en dat door niemand vóór hem te berde is gebracht. Aanknopen bij opmerkingen van Adam Smith over de (objectieve) gebruikswaarde en de (objectieve) ruilwaarde van de goederen, schrijft Ricardo:

There are some commodities, the value of which is determined by their scarcity alone. No labour can increase the quantity of such goods, and therefore their value cannot be lowered by an increased supply. Some rare statues and pictures, scarce books and coins, wines of a peculiar quality, which can be made only from grapes grown on a particular soil, of which there is a very limited quantity, are all of this description. Their value is wholly independent of the quantity of labour originally necessary to produce them, and varies with the varying wealth and inclinations of those who are desirous to possess them.

These commodities, however, form a very small part of the mass of commodities daily exchanged in the market. By far the greatest part of those goods which are the objects of desire, are procured by labour; and they may be multiplied, not in one country alone, but in many, almost without any assignable limit, if we are disposed to bestow the labour necessary to obtain them.

In speaking then of commodities, of their exchangeable value, and of the laws which regulate their relative prices, we mean always such commodities only as can be increased in quantity by the exertion of human industry, and on the production of which competition operates without restraint.²⁷

Ricardo maakt in deze passage voor het eerst in de economische theorie onderscheid tussen reproduceerbare en niet-reproduceerbare goederen. Reproduceerbare goederen worden voortgebracht en kunnen steeds opnieuw worden voortgebracht. Niet-reproduceerbare goederen zijn wel eenmaal voortgebracht, zoals de *Nachtwacht* van Rembrandt, maar zij kunnen niet opnieuw worden geproduceerd. Niet-reproduceerbare goederen hebben daardoor een uniek karakter. De niet-reproduceerbare goederen zijn naar Ricardo's oordeel kwantitatief verwaarloosbaar.

²⁶ G.A. Caravale, *The Legacy of Ricardo*, Oxford 1985; E.G. Aksoy, *The Problem of the Multiple Interpretations of Ricardo*, Londen 1991; T. Peach, *Interpreting Ricardo*, Cambridge 1993; J. Henderson en J. Davis, *The Life and Economics of David Ricardo*, Norwell 1997.

²⁷ Sraffa, 1, blz. 12.

Ricardo heeft het onderscheid in reproduceerbare en niet-reproduceerbare goederen gemaakt met het oog op de prijsvorming van de goederen. Het is al aanstonds duidelijk, dat de analyse van het totstandkomen van de prijs van een niet-reproduceerbaar goed anders verloopt dan in het geval van reproduceerbare goederen. Bij niet-reproduceerbare goederen speelt een rol 'wat de gek ervoor geeft'. Deze geestestoestand beheerst in het algemeen niet de prijsvorming van de massa der geproduceerde goederen en nog te produceren goederen. Daarom is het des te opmerkelijker dat de economische theorie aan Ricardo's onderscheid tot dusver nauwelijks aandacht heeft geschonken. Alleen de Italiaanse econoom Pasinetti borduurt erop voort, door het onderscheid te verbinden met het 'trade aspect and the productive aspect of modern society'.²⁸ Pasinetti bedoelt dat in het geval van niet-reproduceerbare goederen slechts sprake kan zijn van het drijven van handel met deze goederen. Iets ruimer geformuleerd gaat het bij de voortbrenging van goederen om transformatie en verplaatsing.

Van transformatie is sprake, indien goederen in fysieke zin worden gevormd tot nieuwe goederen. Bij verplaatsing in ruimte en tijd hebben geen fysieke veranderingen plaats. Uit een oogpunt van het bevredigen van behoeften hebben beide processen een productief karakter.²⁹

Bij reproduceerbare goederen onderkennen we zowel het transformeren als het verplaatsen van de goederen in ruimte en tijd. Bij niet-reproduceerbare goederen is alleen verplaatsing aan de orde. Dat Ricardo het zwaartepunt van zijn economische analyse legt bij de reproduceerbare goederen is begrijpelijk tegen de achtergrond van zijn belangstelling voor het economisch proces op lange termijn. Belangrijke delen van de economische theorie, zoals deze tegenwoordig wordt beoefend, gaan echter veeleer over het *ruilen* van gegeven goederen dan over het *produceren* van bekende en nieuwe goederen. Kortom, de economische analyse van de productie waarin transformatie van goederen een rol speelt, verschilt van die welke uitsluitend betrekking heeft op het verplaatsen van goederen in ruimte en tijd.

NATUUR

Ricardo's onderscheid kan met vrucht worden toegepast op de economische analyse van de natuur. Hierbij komt ook het graduele karakter van het onderscheid naar voren.

Het is gebruikelijk de natuur als een van de productiefactoren te typeren. In het economisch leven wordt ook zo gehandeld, door de natuur voortdurend op te offeren. De natuur is echter ook een eindproduct, dat rechtstreeks

²⁸ L. Pasinetti, *Structural Change and Economic Growth*, Cambridge 1981, blz. 6.

²⁹ De moderne theorie van het consumentengedrag onderkent dit ook door goederen op te vatten als een bundel karakteristieken, waarvan tijd en plaats deel uitmaken. Zie K. Lancaster, *Modern Consumer Theory*, Aldershot 1991.

in behoeften voorziet. Men kan in dit verband spreken van een goed dat in hoge mate niet-reproduceerbaar is. Natuurgebieden die nu worden vernietigd, met het oog op de Betuwelijn, de hogesnelheidsspoorlijnen of de Afrika-haven, kunnen niet of nauwelijks worden teruggewonnen. In het economisch proces is in toenemende mate sprake van het voortbrengen van reproduceerbare goederen ten koste van niet-reproduceerbare, zoals de natuur en milieu-goederen. Bij deze ontwikkeling speelt het al dan niet ontbreken van markten een rol. Immers de reproduceerbare goederen doen regelmatig waarneembare marktprijzen, terwijl geen prijs tot stand komt voor de niet-reproduceerbare natuur als eindproduct.

Alleen indien over vijftig jaar een veiling wordt gehouden van het laatste natuurgebied in Nederland komt een prijs tot stand, die ons huidige begrip te boven gaat.

Een bijzondere plaats komt toe aan het goud. Dit edelmetaal heeft tot op zekere hoogte het karakter van een niet-reproduceerbaar goed. De bestaande goudvoorraden worden slechts in bescheiden mate uitgebreid door de goudproductie. Het monetaire gebruik van goud compliceert de discussie over de waarde van goud, zoals Ricardo zich goed realiseerde.³⁰ Als het goud op den duur geen monetaire rol meer speelt, valt uit dien hoofde een belangrijke vraag naar goud weg. De marktprijs van goud zal dan aanzienlijk dalen, ook al is de natuurlijke prijs hoog.

PRIJSVORMING

Wederom stuiten wij op de betekenis van Ricardo's onderscheid tussen reproduceerbare en niet-reproduceerbare goederen voor de prijsvorming. De unieke, niet-reproduceerbare goederen moeten er zijn en nut afwerpen, maar marktprijzen die af en toe tot stand komen weerspiegelen 'the varying wealth and inclinations of those who are desirous to possess them'. Deze prijzen zijn derhalve onbepaald en onvoorspelbaar. In formele zin moeten oneindige offers worden gebracht om deze goederen opnieuw voort te brengen, zodat hun natuurlijke prijs, gemeten aan de reproductiekosten, oneindig hoog is. Zo kan worden begrepen dat een schilderij van Van Gogh direct na gereedkomen voor enkele franken van de hand ging en thans tientallen miljoenen opbrengt.

Deze verhouding van waarneembare marktprijzen en niet-waarneembare natuurlijke prijzen ligt anders in het normale geval van de reproduceerbare goederen. De reproductiekosten, in de zin van alle offers die moeten worden gebracht om geproduceerde en verkochte goederen wederom voort te brengen, zijn dan eindig. Deze reproductiekosten, waaronder begrepen de vergoedingen voor het kapitaal en voor het lopen van risico, bepalen de

³⁰ Sraffa, 1, blz. 192-195.

natuurlijke prijs.³¹ Onder statische omstandigheden ontstaat in de gedachtegang van Ricardo door toedoen van de concurrentie één winstvoet. Deze statische omstandigheden zijn vooral gekenmerkt door de afwezigheid van het voortschrijden van de techniek, zodat geen nieuwe productiemethoden worden ingevoerd en geen nieuwe producten ontstaan. Is sprake van technische ontwikkeling, dan worden investeringen in research en ontwikkeling gedaan en dient de natuurlijke winstvoet voor het financieren van deze uitgaven.

Essentieel is nu, dat de natuurlijke prijs van de goederen uitsluitend is bepaald door de meest ongunstige aanbodcondities.³² Daar komt de vraagzijde van het economisch proces niet aan te pas. Het vraag- en aanbodschema is bepalend voor de marktprijzen, maar deze weerspiegelen in de visie van Ricardo slechts invloeden van kortstondige aard.³³ De marktprijzen van de reproduceerbare goederen kunnen afwijken van de natuurlijke prijzen. Zo kan de marktprijs van deze goederen hoger zijn dan de natuurlijke prijs, maar dat gaat voorbij.³⁴ Kort samengevat: de reproduceerbare goederen moeten wel nut afwerpen, maar hun (natuurlijke) prijs wordt uitsluitend bepaald door aanbodcondities, die zich nader laten kwantificeren. De prijzen van unieke, niet-reproduceerbare goederen worden uitsluitend bepaald door vraagcondities, die zich niet nader laten specificeren. Van een symmetrische invloed van vraag en aanbod op de prijsvorming, zoals we die in de economische wetenschap overwegend aantreffen, is bij Ricardo geen sprake.

³¹ Over de kapitaalmarkt merkt Ricardo op: 'In another part of this work, I have endeavoured to shew, that the real value of a commodity is regulated, not by the accidental advantages which may be enjoyed by some of its producers, but by the real difficulties encountered by that producer who is least favoured. It is so with respect to the interest for money; it is not regulated by the rate at which the Bank will lend, whether it be 5, or 4, or 3 per cent., but by the rate of profits which can be made by the employment of capital, and which is totally independent of the quantity, or of the value of money.' Sraffa, 1, blz. 363.

³² 'The exchangeable value of all commodities, whether they be manufactured, or the produce of the mines, or the produce of land, is always regulated, not by the less quantity of labour that will suffice for their production under circumstances highly favorable, and exclusively enjoyed by those who have peculiar facilities of production; but by the greater quantity of labour necessarily bestowed on their production by those who have no such facilities; by those who continue to produce them under the most unfavorable circumstances; meaning by the most unfavorable circumstances, the most unfavorable under which the quantity of produce required, renders it necessary to carry on the production.' Sraffa, 1, blz. 73.

³³ 'In speaking then of the exchangeable value of commodities, or the power of purchasing possessed by any one commodity, I mean always that power which it would possess, if not disturbed by any temporary or accidental cause, and which is its natural price.' Sraffa, 1, blz. 92.

³⁴ 'It is the cost of production which must ultimately regulate the price of commodities, and not, as has been often said, the proportion between the supply and demand: the proportion between supply and demand may, indeed, for a time, affect the market value of a commodity, until it is supplied in greater or less abundance, according as the demand may have increased or diminished; but this effect will be only of temporary duration.' Sraffa, 1, blz. 382.

OPTIMALE ALLOCATIE

De kern van de huidige stand van de theoretische economie kan kort worden samengevat. Evenwichtsprijzen van goederen, diensten en productiefactoren komen in een evenwichtssysteem van onderling samenhangende markten tot stand onder invloed van vraag en aanbod. Hierbij laten de economische subjecten zich, bij overwegend onvolledige informatie en in het licht van onzekerheid, leiden door het optimaliseren van een of andere doelstellingsfunctie, zoals een winstfunctie of een nutsfunctie, onder randvoorwaarden. Er ontstaat een maatschappelijk optimum – optimale allocatie van goederen en productiemiddelen – in die zin dat geen van de finale afnemers in positie kan worden verbeterd zonder dat iemand anders erop achteruitgaat.

Deze kern van het economisch denken kan nader worden verrijkt door afzonderlijke aandacht te geven aan de zelfstandige rol van het geld, aan monopolievorming in het economisch leven waardoor eenzijdige machtsposities ontstaan die de optimale allocatie verstoren en door dynamisering van het hele stelsel onder invloed van kapitaalvorming, bevolkingsgroei en technische en institutionele ontwikkeling.

De wetten van vraag naar en aanbod van goederen spelen in dit schema van de economische wetenschap een symmetrische en cruciale rol. Achter de vraag staan uiteindelijk de consumenten met hun subjectieve preferenties voor de goederen en achter het aanbod de producenten met hun inzet van productiemiddelen en voortbrenging van de goederen.

De economische theorie gaat voorbij aan het door Ricardo gemaakte onderscheid en miskent daardoor dat de economie van het verplaatsen van goederen in ruimte en tijd verschilt van de economie van de transformatie van goederen. Reproduceerbare en niet-reproduceerbare goederen worden op één hoop gegooid en hun marktprijzen worden verklaard uit vraag en aanbod. Terwijl Ricardo juist de nadruk legt op de betekenis van de reproduceerbare goederen, is de analyse van de prijsvorming in de theoretische economie in feite gestoeld op de niet-reproduceerbare goederen. Uit een oogpunt van de lange-termijnvisie van Ricardo dient echter onderscheid te worden gemaakt tussen de marktprijzen van niet-reproduceerbare goederen en de marktprijzen voor de korte termijn van de reproduceerbare goederen. De marktprijzen voor de korte termijn van de meeste goederen kunnen worden vergeleken met de natuurlijke prijzen, waarvan de hoogte uitsluitend productie-inspanning in dynamische zin weerspiegelt.

In Ricardo's schema voor de reproductie in het economisch proces speelt de 'quantity of produce required'³⁵ een rol bij de vaststelling van de producent die onder de meest ongunstige omstandigheden werkt. Hier komt, enigszins terloops, naar voren dat de vraag bepalend is voor de hoeveelheid die bij

³⁵ Sraffa, 1, blz. 73.

de natuurlijke prijs wordt voortgebracht. Daar 'the order of productivity in industry does not correspond to the order of entry of new firms'³⁶, behoeft een verandering in de vraag niet te leiden tot een wijziging van de natuurlijke prijs. Pasinetti³⁷ heeft Ricardo's gedachtegang in een model weergegeven, waarin expliciet de consumptieve vraag bepalend is voor de hoeveelheid die bij de door aanbodfactoren bepaalde natuurlijke prijs wordt afgenomen. In een Ricardiaans groeimodel worden dan de natuurlijke prijzen bepaald door hoeveelheid en kwaliteit van de productiefactoren en door de technische ontwikkeling en de natuurlijke hoeveelheden door de verschuivende preferenties van de consumenten en de bevolkingsgroei.

Ligt in de gangbare economische wetenschap de nadruk op de samenhang van prijsvorming en optimale allocatie van reeds geproduceerde goederen en productiemiddelen met het oog op de finale consumentenvoorkeuren, in een beschouwingwijze à la Ricardo gaat het om de prijsvorming uit een oogpunt van het bij voortduring herhaald voortbrengen van deels nieuwe goederen, zodat de consumptie veeleer instrument dan oogmerk van de productie is. In dit opzicht verschilt David Ricardo van Adam Smith, die in de derde druk uit 1784 van zijn *Wealth of Nations* de zinsnede opnam: 'Consumption is the sole end and purpose of all production'.³⁸ Door de nadruk op de samenhang van reproductiekracht en prijsvorming op lange termijn van het economisch proces, is de Ricardiaanse theorie ruimer dan de gangbare, waarin elk productieproces begint met de preferenties van de consumenten en eindigt met het leveren van de consumptiegoederen en waarin de economische subjecten worden geleid door motieven van winst en van nut. In formele zin correspondeert het lange-termijnevenwicht van de prijzen bij volkomen concurrentie op alle markten met de natuurlijke prijzen. Inhoudelijk is er het fundamentele verschil dat in de theorie van Ricardo de consument zijn optimale hoeveelheid aanpast aan de door de productievoorwaarden bepaalde prijs, terwijl in de neoklassieke gedachtegang de consumenten door hun gevraagde hoeveelheden bij uiteenlopende prijzen mede de evenwichtsprijs bepalen. Dit inhoudelijke verschil krijgt bijzondere betekenis, indien met het voortschrijden van de techniek rekening wordt gehouden. Het ontwikkelen van nieuwe productiemethoden en nieuwe producten berust immers niet op initiatieven van consumenten, zoals het leerstuk van de consumentensoevereiniteit het doet voorkomen, maar ontspruit veeleer aan de aanbodzijde van het economisch proces.

Bij dit alles dient in ogenschouw te worden genomen dat de marktprijzen als waarneembare grootheden worden opgevat en de natuurlijke prijzen vee-

³⁶ B. Schefold, *Mr. Sraffa on Joint Production and Other Essays*, Londen 1989, blz. 266.

³⁷ Pasinetti, t.a.p., blz. 141.

³⁸ Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations*, onder redactie van R.H. Campbell en A.S. Skinner, deel 2, Oxford 1976, blz. 660. In de derde druk van 1784 komt het citaat voor op blz. 515.

leer het karakter hebben van een referentiegrootheid, die de economische ontwikkeling beheerst indien van reproductie wordt uitgegaan, maar die als zodanig niet aan de oppervlakte treedt. Dit gezichtspunt is van belang voor de welvaartstheoretische vergelijking van het Ricardiaanse en het neoklassieke paradigma. Alvorens deze vergelijking aan de orde te stellen, wordt nu eerst nader ingegaan op de vraag naar de bronnen van de theoretische kracht van Ricardo.

PORTUGEES-JOODSE GEMEENSCHAP

Ongetwijfeld komt de vraag op, waar de wetenschappelijke attitude van Ricardo vandaan komt. Van onderwijs noch leermeesters lijkt sprake. Van kennis van de literatuur of belesenheid al evenmin. Voor ons staat slechts een gewone, zij het nette, beurshandelaar. Terwijl Ricardo zelf als handelaar zijn brood heeft verdiend, legt hij als theoreticus juist de nadruk op de fysieke reproductie. Hoe kan een koopman modellen hanteren?

De geschiedenis van de Ricardo's is exemplarisch voor de geschiedenis van de Portugese joden in Amsterdam. Van generatie op generatie zijn zij knooppunt in een internationaal netwerk van familiale, religieuze, commerciële en wetenschappelijke contacten. Deze vier aspecten van menselijke bedrijvigheid, hoe onderling verschillend ook, beïnvloeden elkaar, vullen elkaar aan en smeden eenheid in verscheidenheid. Een centrale rol spelen daarbij de nog altijd imposante synagoge aan het Mr. Visserplein en de Talmoed.

Deze snoge is eeuwenlang een wekelijks ontmoetingspunt. De godsdienst wordt er beoefend, er worden zaken besproken en er worden intellectuele disputen gevoerd. Ouderen verdiepen en verbreden hun inzichten, jongeren ontvangen spelenderwijs een brede opleiding, die wedijvert met het reguliere onderwijs. En dan is daar de studie van Talmoed en Tora. De geconcentreerde aandacht, het herleiden van uiteenlopende verschijnselen tot enkele grondbeginselen, het uiteenrafelen van beschrijving, analyse en normatieve waardering zijn bouwstenen in het scherpen van geesten die om ordening vragen. Het bestuderen van de Talmoed – de schriftelijke vastlegging van de mondelinge leer in het Jodendom – volgens een eeuwenoude traditie, kan bij het beoordelen van Ricardo als deductief econoom beslist niet buiten beschouwing blijven.³⁹

Vanzelf roept strakke ordening volgens de lijnen van de joodse orthodoxie ook tegenspraak op. De Ricardo's in Amsterdam woonden eerst in Livorno en daarvoor in Lissabon. Steeds weer vertrokken zij uit een bestaande orde, niet zelden daartoe gedwongen. Steeds weer zochten niet alleen de Ricardo's, maar ook andere sefardische joden⁴⁰ naar de onorthodoxe uitweg.

³⁹ 'Kal-va-homer is a simple method of deduction that exists in all methods of logic, permitting deduction from a minor to a major case or from a light to a severe case.' A. Steinsaltz, *The Essential Talmud*, Londen 1976, blz. 223.

⁴⁰ J.I. Israel, t.a.p., blz. 103.

Geen wonder dat een dergelijke gemeenschap van tijd tot tijd opmerkelijke denkers oplevert. Ik noem Baruch de Spinoza (1632-1677), die opgroeide onder de rook van de snoge.⁴¹ Na de dood van zijn vader in 1654 zet hij diens import- en exportzaak nog enige jaren voort. In 1656 is Spinoza uit de Portugees-joodse gemeente gestoten, wegens zijn financiële problemen en niet vanwege tegendraadse religieuze opvattingen.⁴² Daarna ontwikkelt hij zich tot een axiomatisch denker van groot formaat, tot een bepleiter van tolerantie en vrijheid van meningsuiting, en blijft daarnaast koopman en slijper van lenzen. Zijn progressieve denkbeelden zullen ook vele jaren later besproken zijn in de snoge, ook al was hij in de ban gedaan.

Een andere opmerkelijke figuur in de sefardische gemeente is Isaac de Pinto (1717-1787).⁴³ Hij bewoonde in zijn jeugd het naar zijn familie genoemde De Pinto-huis aan de St. Antoniesbreestraat. Isaac de Pinto is in 1717 besneden door de mohel⁴⁴ Aboab, die in 1725 ook de oom van David Ricardo, de oudste zoon van Joseph Israel, David jr. Ricardo, heeft besneden. Dit illustreert hoe nauw de contacten waren. De Pinto groeit op als actief lid van de sefardische gemeente en moet in de snoge wekelijks contacten hebben gehad met de grootvader en de vader van David Ricardo.

Als bankier is De Pinto actief in internationale financiële transacties. Daarnaast schrijft hij over filosofische onderwerpen, waarbij hij terloops afstand neemt van Spinoza.

Omstreeks 1760 stapelen zich verschillende financiële problemen op, die De Pinto ertoe brengen naar Parijs af te reizen. In Parijs maakt hij kennis met Diderot, Hume en Mirabeau. Uit die tijd stamt ook zijn gedachtewisseling met Voltaire over diens anti-joodse uitlatingen. Voorts zet De Pinto zich in 1761 aan het schrijven van zijn belangrijkste economische geschrift. Dit verscheen in 1771,⁴⁵ toen De Pinto zich weer bij zijn familie in Den Haag had

⁴¹ Over Spinoza: T. de Vries, *Spinoza*, Amsterdam 1972; J. en A. Romein, *Erflaters van onze beschaving*, zevende druk, Amsterdam 1956, blz. 423-448; W.N.A. Klever, *Mannen rond Spinoza (1650-1700)*, Hilversum 1997.

⁴² Daarover recentelijk O. Vlesing, *The Jewish Community in Transition; from Acceptance to Emancipation. Studia Rosenthaliana* 1996, blz. 195-211. 'The Portuguese Jewish Community tried, in my opinion, to protect its international financial position by pronouncing this *herem*.'

⁴³ Over De Pinto het fraaie proefschrift van I.J.A. Nijenhuis, *Een Joodse Filosoof, Isaac de Pinto (1717-1787)*, Amsterdam 1992. Zie ook J.S. Wijler, *Isaac de Pinto, Sa vie et ses oeuvres*, Apeldoorn 1923.

⁴⁴ Deskundige die de besnijdenis uitvoert.

⁴⁵ [I. de Pinto] *Traité de la Circulation et du Crédit. Contenant une Analyse raisonnée des Fonds d'Angleterre, & de ce qu'on appelle le Commerce ou le Jeu d'Actions; un Examen critique de plusieurs Traités sur les Impôts, les Finances, l'Agriculture, la Population, le Commerce &c. précédé de l'Extrait, d'un Ouvrage intitulé Bilan général & raisonné de l'Angleterre depuis 1600 jusqu'en 1761; & suivi d'une Lettre sur la Jalousie du Commerce, où l'on prouve que l'intérêt des Puissances commerçantes ne se croise point, &c. avec un Tableau de ce qu'on appelle Commerce, ou plutôt le Jeu d'Actions, en Hollande.* Amsterdam, 1771.

gevoegd. Zijn internationaal georiënteerd werk over de positieve betekenis van krediet, papieren geld, termijntransacties op de effectenbeurs en in het bijzonder de staatsschuld voor de afloop van het economisch proces kan als vooruitstrevend worden getypeerd en is opmerkelijk voor 'een niet-academisch opgeleide man-van-de-praktijk'.⁴⁶ David Ricardo noemt De Pinto nergens, ook al moet hij diens naam van zijn vader hebben gehoord.

De aandacht kan op nog een gezichtspunt worden gevestigd dat de afstand tussen koopmanschap en deductieve wetenschapsbeoefening verkleint en ook Ricardo dichterbij brengt.

De Portugese joden waren goede kooplui, effectenhandelaren en ondernemers. Hun activiteit bestaat eruit op het tijdstip t , onder onzekere omstandigheden, een beslissing te nemen omtrent de aanschaf van goederen, met het oogmerk op tijdstip $t+1$ een beslissing te nemen die moet uitmonden in een winstgevend verkoop. Aan deze handelwijze ligt ten grondslag het invoeren van veronderstellingen omtrent endogene en exogene factoren, het redeneren vanuit deze hypothesen, het trekken van een conclusie en het ondernemen van actie. Dit wordt, zij het in andere bewoordingen, reeds vastgesteld door de in Amsterdam werkzame Jozef Penso de la Vega in zijn beroemde geschrift over de effectenbeurs uit 1688, *Confusión de Confusiones*.⁴⁷ H. Mechoulan geeft De la Vega als volgt weer:

De koopman peilt de stemmingen van de wereldmarkt, en koopt of verkoopt volgens rationale criteria. Als hij zijn voordeel wil doen, moet hij alle hartstocht laten varen, behalve zijn zucht naar winst, die hem dwingt voortdurend bedacht te zijn op de gebeurtenissen om hem heen. Hij moet over zeer specifieke kennis beschikken, wil hij optimaal functioneren: hij moet een goed cartograaf zijn om de informatie te verifiëren omtrent de route van de schepen en de tijd die ze nodig hebben om naar het vaderland terug te keren; hij moet bekend zijn met de mathematica, want hij moet de rekeningen controleren en rekenfouten aan het licht kunnen brengen.⁴⁸

Zo beschouwd hanteert een goed koopman een model, dat hij voortdurend aanpast in het licht van nieuwe feiten en van teleurstellingen.

Maar dan zijn Ricardo de effectenhandelaar en Ricardo de grote theoreticus 'zwei Seelen in einer Brust'. Hij heeft eerst jaren impliciet modellen gehanteerd in de effectenhandel en is later expliciet op dit pad doorgegaan, maar nu zonder zakelijke bindingen en op een hoger abstractieniveau. Er is in dit opzicht niets nieuws onder de zon. Iemand die in de praktijk van het mo-

⁴⁶ Nijenhuis, t.a.p., blz. 45.

⁴⁷ J. Penso de la Vega, *Confusión de Confusiones*, Amsterdam 1688. Zie ook M.F.J. Smith, *Confusión de Confusiones van J. de la Vega*, Den Haag 1939 en de recente herdruk, Amsterdam 1996.

⁴⁸ H. Mechoulan, *Amsterdam ten tijde van Spinoza. Geld en vrijheid*, Amsterdam 1990, blz. 101.

derne economisch leven geavanceerde speltheorie toepast, slaagt beter dan iemand die in dit opzicht in het duister tast.

Mijn conclusie is dat de combinatie van Portugees-joodse achtergrond, waardoor internationale oriëntatie en Talmoed-studie met de paplepel zijn ingegoten, en het koopmanschap van vader op zoon, waarvan de succesvolle resultaten het hanteren van een model vergen, ten grondslag ligt aan Ricardo's opmerkelijke intellectuele prestaties. Daarbij mag niet onvermeld blijven dat de intellectuele werkwijze en de opvattingen van Ricardo veel overeenkomst vertonen met die van Spinoza. Men treft joden niet aan onder de institutionele, beschrijvende economen, maar wel in groten getale onder de abstracte, deductieve denkers. Dat moet iets te maken hebben met noodgedwongen verplaatsingen in de ruimte, het voortdurend passeren van grenzen en het leven vanuit het verleden naar de toekomst.

TECHNISCHE ONTWIKKELING

Als Ricardo nu nog in ons midden zou zijn, kon hij, in het voetspoor van zijn denkbeelden uit 1817, het voortschrijden van de techniek als volgt verwerken.

Als de technische ontwikkeling tot uitdrukking komt in nieuwe productiemethoden, wordt – een kwantitatief aspect – een verlaging van de reproductiekosten van de goederen bereikt. Daarnaast zijn kwalitatieve verbeteringen denkbaar die, in ruimere zin, ook een daling van reproductiekosten bewerkstelligen, bijvoorbeeld als nieuwe productiemethoden veiliger zijn dan oude.

De verlaging van de reproductiekosten komt tot uitdrukking in een daling van de natuurlijke prijzen van de goederen, die als zodanig niet op de markten behoeft te blijken.

Ricardo wees in het hierboven vermelde, cruciale citaat op de druk van de concurrentie in een 'global economy'. Beide gezichtspunten – internationalisering en concurrentie – brengen de verwachting met zich mee dat feitelijke marktprijzen tenderen in de richting van de voortdurend dalende natuurlijke prijzen. De afnemers bepalen vervolgens in wereldwijd verband welke natuurlijke hoeveelheden bij deze natuurlijke prijzen worden afgenomen. De aanbieders baseren hun ondernemings- en marketingplannen op dit natuurlijke evenwicht, waarbij speciale aandacht wordt geschonken aan het innovatiebudget.

Wie de gang van zaken op de wereldmarkt van softwarepakketten in ogen-schouw neemt – een wedstrijd in ontwikkeling en levering op de juiste plaats en het juiste moment – acht deze Ricardiaanse kijk op de samenhangen van meer gewicht dan het traditionele vraag- en aanbodschaam, waarbij prijzen en hoeveelheden van softwarepakketten simultaan worden bepaald.

Door de technische ontwikkeling kunnen ook geheel nieuwe producten ontstaan. Hun natuurlijke prijs wordt bepaald door de reproductiekosten. Of daadwerkelijk tot het voortbrengen en verhandelen van deze nieuwe goederen wordt overgegaan, hangt uiteindelijk af van de vraag die door de consumenten bij de natuurlijke prijzen wordt uitgeoefend. Het gaat er derhalve

niet om of er een tijdelijke marktprijs ontstaat, die een ondernemer een tijdelijk perspectief op winst biedt, maar of 'permanent causes'⁴⁹ ten grondslag liggen aan een met het oog op voortdurende vernieuwing winstgevend exploitatie, zoals deze moet blijken uit de combinatie van natuurlijke hoeveelheden en natuurlijke prijzen.

Tegen de achtergrond van het pluriforme karakter van de technische ontwikkeling aanvaardt de moderne Ricardo ongetwijfeld het bestaan van een stelsel van natuurlijke winstvoeten in plaats van één uniforme winstvoet. Deze winstvoeten weerspiegelen de investeringen die worden gedaan in research en ontwikkeling, met het oog op 'ongoing innovation' van productieprocessen en producten.

Essentieel is niet alleen dat de vraag van de finale consumenten in deze beschouwingwijze ondergeschikt is aan de productiemogelijkheden, doordat de consumenten slechts de gevraagde hoeveelheid en niet de natuurlijke prijs bepalen, maar ook dat vanuit de productie wordt bepaald welke nieuwe goederen door de technische ontwikkeling beschikbaar komen, en tegen welke natuurlijke prijs.

WELVAARTSTHEORIE

Er laat zich een Ricardiaanse uitwerking van Pareto-optimaliteit schetsen. Daartoe kan worden aangeknoopt bij het evenwicht van natuurlijke prijzen en natuurlijke hoeveelheden. Dit evenwicht wordt hier, vanwege de technische ontwikkeling, in dynamische zin opgevat. De winst wordt dan, afgezien van een normale vergoeding voor het vermogen, besteed aan het ontwikkelen van nieuwe technieken. Daar onder die omstandigheden de finale consumenten volgens hun eigen preferenties de vraag bepalen, kan hier van een Pareto-optimum worden gesproken. Dit optimum speelt dezelfde rol, t.w. die van vergelijkingsmaatstaf, als in de gebruikelijke theorie. Het is overeenkomstig de inzichten van Hennipman⁵⁰ een analytisch instrument en heeft geen normatieve betekenis. Pareto-optimaliteit kan wel tot norm worden verheven door een daartoe strekkende politieke beslissing. Feitelijke marktprijzen en feitelijk verhandelde hoeveelheden kunnen afwijken van de natuurlijke prijzen en de natuurlijke hoeveelheden, die horen bij het dalen van reproductiekosten onder invloed van de technische ontwikkeling.

Ondernemers kunnen van de winst ook minder besteden aan innovatie, waardoor ook een afwijking van het Pareto-optimum ontstaat. Deze zienswijze lost de moeilijkheid op waarvoor de traditionele theorie zich gesteld ziet, namelijk dat niet-optimale allocatie in het geval van monopolie verenigbaar is met dynamische efficiëntie. Zo doemt een nieuwe interpretatie van

⁴⁹ D. Ricardo in een brief aan Lord Grenville van 27 augustus 1817. A. Heertje, *Three Unpublished Letters by David Ricardo, History of Political Economy*, 1991, blz. 521.

⁵⁰ P. Hennipman, *Welfare Economics and the Theory of Economic Policy*, Aldershot 1995.

optimale allocatie op. Nieuw, omdat de *productie* van goederen en niet hun ruil als uitgangspunt wordt genomen.

AMSTERDAMSE ECONOMEN EN RICARDO

De belangrijkste Nederlandse econoom uit de vorige eeuw, N.G. Pierson,⁵¹ heeft aan Ricardo uitvoerig en welwillend aandacht geschonken.⁵² Pierson behandelt Ricardo's prijstheorie van de reproduceerbare goederen. Hij vat de theorie van Ricardo op als een relatieve arbeidswaardeleer, waarbij hij beklemtoont dat het voor Ricardo gaat om de arbeid die onder de ongunstigste omstandigheden nodig is om de goederen te reproduceren.

Pierson's kritiek richt zich op het afzien door Ricardo van 'voorbijgaande oorzaken' van de waarde van de goederen, waardoor veel waardeveranderingen onverklaard blijven, alsmede op de vraag wat precies tijdelijke en wat permanente verklaringsgronden voor de prijsvorming zijn. Zijn hoofdbezwaar betreft het ontbreken van de vraag als tegenpool van het aanbod ter verklaring van de prijzen. Deze overweging miskent, zoals reeds eerder betoogd, dat volgens Ricardo de natuurlijke prijs uitsluitend is bepaald door de aanbodcondities. In zijn leerboek uit 1884 gaat Pierson⁵³ in het voetspoor van Ricardo uitvoerig in op de prijzen van goederen, die onder ongelijke omstandigheden worden verkregen. Hij verdedigt Ricardo door erop te wijzen dat deze uitgaat van een behoefte aan een *bepaalde* hoeveelheid. Niettemin acht hij Ricardo's leer onvolledig, daar het verband tussen prijs en vraag buiten beschouwing blijft. Zoals reeds eerder opgemerkt, vergt de Ricardiaanse benadering de rol van de vraag te beperken tot het bepalen van de hoeveelheid, die bij de natuurlijke prijs wordt voortgebracht.

Vermeldenswaard uit een oogpunt van de relatie van de Universiteit van Amsterdam tot Ricardo is ook de persoon van C.A. Verrijn Stuart.⁵⁴ Deze ging in 1883 in Amsterdam rechten studeren en trof daar tot 1885 Pierson⁵⁵ en daarna Beaujon aan als hoogleeraar staathuishoudkunde. Juist voor het overlijden van deze laatste, in december 1890, promoveerde Verrijn Stuart, op 17 november 1890, op een proefschrift over Ricardo en Marx. Verrijn

⁵¹ Zie over Pierson, J.G.S.J. van Maarseveen, *Nicolaas Gerard Pierson, Handelsman, Econoom en Bankier, Eerste Periode 1839-1877*, Rotterdam 1981. Verder A. Heertje, Nicolaas Gerard Pierson, *Van liberalisten tot instrumentalisten*, Leiden 1987, blz. 57-95.

⁵² N.G. Pierson, De grondslagen van Ricardo's stelsel, *Verspreide Economische Geschriften 1*, Haarlem 1910, blz. 126-210. Eerder verschenen in *De Gids* van 1864.

⁵³ N.G. Pierson, *Leerboek der Staathuishoudkunde*, Amsterdam 1884, blz. 308-317.

⁵⁴ Zie over hem, J.R. Zuidema, C.A. Verrijn Stuart, Vertegenwoordiger van de Oostenrijkse School in Nederland, *Van liberalisten tot instrumentalisten*, Leiden 1987, blz. 117-140.

⁵⁵ In zijn oratie, gehouden op 17 september 1906 te Delft, spreekt Verrijn Stuart Pierson toe: 'Uw onderwijs was het, dat mijn belangstelling voor de economische wetenschap het eerst wekte.' C.A. Verrijn Stuart, *De wetenschap der staathuishoudkunde en de praktijk van het economisch leven*, Den Haag 1906, blz. 41.

Stuart erkent dat Ricardo een meer omvattende waardetheorie heeft gegeven dan Adam Smith. Daar hij de objectivistische prijstheorie van Ricardo bespreekt met het oog op de samenhang met de waardeleer van Marx, ziet hij af van een confrontatie met de subjectivistische benadering van de Oostenrijkers, die hij zich toen al had eigen gemaakt.

In zekere zin treft men Ricardo's theorie van de reproductiekosten als bepalend voor de natuurlijke prijs van de goederen, zij het in andere bewoordingen en in een geheel ander kader, aan in de normatieve bedrijfseconomische theorie van Limperg. De integrale kostprijs als basis voor de aanbiedingsprijs en de vervangingswaarde als waarderingsgrondslag voor opgeofferde middelen zijn denkbeelden die enige verwantschap met die van Ricardo vertonen. De opvatting van Limperg dat niet de incidentele, doch de organische beschouwing van het oorzakelijke verband der verschijnselen een verklaring kan geven van hetgeen organisch gebonden is, kan met enige goede wil worden opgevat als Ricardo's algemeen-economische theorie in een bedrijfseconomische gedaante voor de lange termijn.⁵⁶ Limperg verwijst niet naar Ricardo, hoewel hij wel de aandacht vestigt op de uitwerking van de reproductiekosten door de Amerikaanse econoom Carey.⁵⁷ Daar Limpergs theorie ook heel nadrukkelijk normerend wil zijn voor de marktprocessen op korte termijn, gaat de overeenkomst met Ricardo minder ver dan op het eerste gezicht het geval lijkt. Ricardo's begrip 'natuurlijke prijs' is onafhankelijk van de marktvorm. Deze is echter op de korte termijn van belang voor de hoogte van de marktprijzen, zoals Ricardo blijkens zijn verwijzing naar monopolie uitdrukkelijk erkent.

PERSPECTIEF

De economische wetenschap is overwegend ontwikkeld *alsof* de niet-reproduceerbare goederen in het centrum van de belangstelling staan en *alsof* de theorie zonder meer van toepassing is op de reproduceerbare goederen. Tegenover de op een bepaald moment beschikbare goederen staat de koopkrachtige vraag, beheerst door preferenties van finale consumenten, hun inkomen en de prijzen van de goederen. Het economisch gedrag van de subjecten is beperkt tot keuzegedrag en het zwaartepunt van de analyse ligt op de optimale allocatie van gegeven hoeveelheden goederen. In de modellen van algemeen evenwicht zijn het de consumenten, die de allocatie dicteren. Op de markten komen evenwichtsprijzen tot stand door het samenspel van vraag

⁵⁶ Th. Limperg, *Bedrijfseconomie*, Deventer 1964, blz. 87.

⁵⁷ T.a.p., blz. 215-216. Zie ook A. Heertje, De theorie van de vervangingswaarde en de marktvorm, *Maandschrift Economie* 1959, blz. 271-275. In dit artikel is betoogd dat de theorie van de vervangingswaarde alleen logisch gesloten is, indien op alle inkoopmarkten volkomen concurrentie heerst. De bedrijfseconoom A. Mey schreef mij op 3 maart 1959 'in het besprokene een waardevolle aanvulling te zien'.

en aanbod, waardoor ook de te verhandelen hoeveelheden zijn bepaald.⁵⁸

Bij de reproduceerbare goederen, door Ricardo tegenover de niet-reproduceerbare geplaatst, ligt het zwaartepunt van de analyse op de voortbrenging, dit in tegenstelling tot de ruil, van de goederen. Innovaties staan aan de wieg van het verbreden, verdiepen en vernieuwen van de goederenstroom. Het zijn hier veeleer de producenten die de economische ontwikkeling dicteren. Naast keuzegedrag is het zoekgedrag van economische subjecten van betekenis. Een zoektocht naar het onbekende en onvoorziene, die telkens weer uitmondt in nieuwe productiemethoden en producten, kortom in voortdurend nieuwe aanbodcondities. Geen wonder dat Ricardo afziet van de dagelijkse prijsvorming op de markten, waarvan hij zelf zozeer getuige was, en het vizier richt op de natuurlijke prijzen, die precies weerspiegelen welke integrale inzet voor de afzet van de goederen nodig is. Op lange termijn bepalen de afnemers de hoeveelheden die zij, gegeven de natuurlijke prijzen, kopen.

Aan de hand van de inzichten van Ricardo tekent zich een nieuwe route af voor de economische theorie. Nodig zijn dynamische modellen van het economisch proces, die de productie van de technologie, gericht op de welvaart van de subjecten, beschrijven als de vrucht van keuzegedrag en zoekgedrag. De traditionele economie neemt in het nieuwe paradigma een plaats in, maar deze is bescheiden, omdat het zwaartepunt verschuift van de allocatie met het oog op consumentenvoorkeuren naar de economische analyse van de productie, als kringloop. De welvaartstheorie krijgt een nieuwe impuls, doordat het door technische ontwikkeling gedragen bewegende evenwicht van natuurlijke prijzen en natuurlijke hoeveelheden een uitgangspunt wordt voor de beoordeling van feitelijke machtsposities op de markten. Zo beschouwd heeft Ricardo als theoreticus de toekomst nog voor zich.

David Ricardo heeft blijkens de vijf generaties Ricardo's die in Amsterdam woonden een Nederlandse achtergrond. Zijn geboorte in Londen vormt echter de kiem van zijn vooraanstaande rol in de Engelse Klassieke School. De veelvuldige contacten met J. Mill, J.R. McCulloch en T.R. Malthus en anderen zijn voor de verspreiding van zijn inzichten van beslissende betekenis geweest. Treffend zijn de woorden, die hij op 31 augustus 1823, kort voor zijn onverwachte dood, schreef aan Malthus, nadat hij een jarenlange correspondentie met deze had gevoerd:

⁵⁸ In de economische literatuur is de theorie van het algemeen evenwicht in de loop van de jaren met behulp van geavanceerde wiskundige methoden tot een hoog niveau ontwikkeld. De existentie, de eenduidigheid en de stabiliteit van het evenwicht zijn onder ruime voorwaarden vastgesteld. De grondslag voor de theorie van het algemeen evenwicht is gelegd door L. Walras (1834-1910). Een diepgaande bespreking geeft D.A. Walker, *Walras's Market Models*, Cambridge 1996. Recentelijk verscheen van zijn hand, *Advances in General Equilibrium Theory*, The Hennisman Lectures, Aldershot 1997. Walker bespreekt in dit boek de huidige stand van de algemene evenwichtstheorie op een kritische wijze.

And now my dear Malthus I have done. Like other disputants after much discussion we each retain our own opinions. These discussions however never influence our friendship; I should not like you more than I do if you agreed in opinion with me.⁵⁹

Wie herkent hier niet de besneden bar mitswah-jongen, die op eigen kracht de joodse orthodoxie verlaat en lid wordt van het Engelse Hogerhuis? Wie herkent hier niet de eenvoudige en integere man van de beursvloer, die weet dat duurzame handel alleen gedijt in een klimaat van tolerantie en verdraagzaamheid, en tevens de grootmeester van de deductieve en abstracte economie, die weet dat met het wisselen van uitgangspunten nieuwe gezichtspunten opdoemen?

⁵⁹ Sraffa, ix, blz. 382. Zie voor de intensieve discussies tussen Ricardo en Malthus, S. Hollander, *The Economics of Thomas Robert Malthus*, Toronto 1997.